

sadržaja i prave demokratske inspiracije. U malim nacionalnim državama dominira statičnost i apstraktni ustav, a u isto vreme se suzbijaju i prekidaju normalni procesi svetskog (tehnološkog i drugog) razvoja, tako da u krajnjoj liniji male nacionalne teritorijalne države postaju žrtva svoje prenatrpane države) u vidu različitih oblika zavisnosti prema svetskim super-državama. Takve države, kako kaže Jovan Đorđević, izražavaju očajnički i provincijalni nacionalizam, jer ostaju premale za krupne probleme savremenosti, a prevelike i unitarne za konkretne i svakodnevene probleme društva i čoveka. Sa tim svojstvima one su i najveća pretnja modernom demokratskom pluralističkom društvu.

Federalizam, naročito u njegovom modernom demokratskom obliku, u formi *federacije*, sam je po sebi doprinos pluralističkom modelu političkog sistema, pod uslovom da u njemu nisu jednostrano izražene samo krajnje osnove federativnog uređaja (npr. isključivo nacionalni princip), odnosno da se priznaje i potvrđuje autonomno društvo i građanin. Nacionalizam i konfederacija kao put ka stvaranju suverenih nacionalnih država, mogu biti i put ka zloupotrebi pluralizma i različitosti, pre nego federalističko demokratsko udruživanje i jačanje zajedničkih snaga. Štaviše, nacionalizam kao svoj krajnji cilj uzima stvaranje suverene nacionalne države i samim tim ne može priznati ni federaciju kao oblik koji stoji iznad ili kao ravnopravnu zajednicu i širi oblik udruživanja, nacionalne države. Čim se nacionalizam i nacionalna država postave kao vrhovni cilj, federativno dogovaranje ili udruživanje postaje otežano, ako ne i nemoguće, jer je po sebi nespojivo sa nacionalističkim političkim fundamentalizmom. Umesto da se demokratizuju, civilizuju i otvaraju, nacije se etatizuju, kao sredstvo i oblik potvrđivanja moći nacionalnih lidera, a ne kao otvoreni i ravnopravni deo neke šire pluralističke strukture. Time se bitno sužava i pregovarački kapacitet i asocijativna sposobnost nacionalistički utemeljene države.

Pluralizam i demokratija. — Za utemeljenje autentičnog demokratskog pluralizma, pored već izloženih, potrebni su i drugi uslovi. Demokratski pluralizam nespojiv je sa pō-

litičkim voluntarizmom i subjektivizmom. Što je društvena osnova pluralizma šira, to je neophodnije postojanje opšteprihvaćenih i jasno definisanih »pravila igre« u pluralističkom komuniciranju i političkom životu. Nezavisno od razvijenosti demokratske političke kulture, veoma je značajna vrednost prava i načela vladavine prava, kojima se određuju granice i ponašanja svih političkih subjektata i osnovne vrednosti i norme političkog komuniciranja. U pluralističkoj demokratiji država treba da deluje na principima konstitucionalizma, kao najodgovornija za kvalitet i poštovanje prava i istovremeno kao objektivni javni centar koji ne može biti privatni posed političkih grupa i partija, ili izraz sektaške »revolucionarne volje« ili »pak revolucionarne pravde«. Njena objektivna uloga, posebno sudova i drugih institucija za zaštitu ustavnosti, neophodna je i kao preduslov svake regulisane i kultivisane političke konkurencije i pluralističke utakmice, iz koje se razvija jedno od suštinskih obeležja svake demokratije: uzajamno poštovanje i *tolerancija*, odnosno sposobnost saradnje pa i partnerstva, čak i među krajnje suprotstavljenim političkim subjektima.

Pluralizam, ukoliko se odvija na plodnim socijalnim kontraverzama, stvara onu klimu u političkom životu u kojoj se po sve oštrijim kriterijumima, mogu odabirati pravi i najspособniji ljudi za nosioce odgovornih javnih dužnosti. Izbori su zbog toga jedan od najvažnijih procesa i oblika susretanja društva i politike u istinskim demokratijama. Oni ne mogu biti puki plebiscitarni ritual kao u monističkim sistemima u kojima je decenijama živeo socijalističko društvo. I u svim drugim sistemima sa neizraženom odgovornošću i stalnim krizama odgovorne vlade i odgovornog društva, kao i u pokroviteljskim i patronskim partijsko-socijalnim državama, nema uslova za odabiranje pravih ličnosti za najznačajnije političke funkcije. Izabranima je dovoljna lojalnost prema stvarnim centrima političke moći (partiji) da bi bili izabrani, a odgovornost prema društvu je praktično nepotrebna. Nema konkurencije sposobnosti, a lojalnost kao jedino merilo po kome neko može biti izabran dovodi do kvarenja ljudi na vlasti i same vlasti. U najvećoj opasnosti su upravo društva koja pokušavaju da se iz-

graduju prema ciljevima daleke i neizvesne budućnosti u kojoj se gubi veza sa savremenim i konkretnim pitanjima društva i čoveka i otvara širok manevarski prostor političkoj samovolji svake vrste. Tu nema lihog i postepenog sazrevanja ljudi, od predanog obavljanja manjih dužnosti u javnom životu, do zasluženog izbora i na najviše funkcije. Suprotno tome, u sistemima koji su izašli iz teških i složenih revolucionarnih prevrata, napuštaju se mnoge tradicije, pa i pluralističke i demokratske; smatra se da istorija počinje od revolucije i da su samo »njeni« ljudi oni koji znaju budućnost i puteve do nje. Po toj eshatologiji sve je unapred rešeno i određeno, pa se status ljudi u politici i prema politici može uzeti i kao njihova sudbina. Po organizatičkoj pretpostavci ove klasne i masovne sheme, ni u politici ne može biti priznat individualitet i lični poduhvat, već je merilo biranja i položaja kolektivistička i apstraktna partijska nomenklatura koja često uključuje ljude bez stvarnih sposobnosti i zasluga. Pluralizam se zamenjuje svojim prividom-masovnošću. Stoga nije redak slučaj da se kadrovima koje politički monistički centar priznaje i prihvata, priznaju univerzalna i magijska svojstva i sposobnosti, počev od obavljanja političkih funkcija, do razmeštaja na rukovodeće položaje u privredi, kulturi, obrazovanju, sportu. U stvari, jednosmerna kadrovska shema, u sistemima jednopartijske dominacije, postaje svojevrsni rasadnik i uporište političkog totalitarizma.

Ovakvo stanje izbora i odabiranja ljudi na javne dužnosti potpuno je suprotno svim poznatim mehanizmima političke promocije ljudi u demokratijama. Pluralizam je upravo stanje u kome nikorne nije unapred garantovan ni izbor na javne funkcije, niti zadržavanje na njima, ukoliko se taj izbor stalno i iznova

ne potvrđuje svojim sposobnostima i svojim odnosom prema stvarnim društvenim potrebama i problemima koje je društvo dužno da organizovano rešava. Bez pravog demokratskog pluralizma, očigledno nema ni pravila demokratskih izbora ni odgovorne vlade. A odgovorna vlada je prvi podsticaj i uslov jačanja društvene odgovornosti, odgovornog društva.

Nema demokratskog pluralizma, ako nije zasnovan na društvenom pluralizmu i stvarnim vrednostima i potencijalima društva iz kojih crpi svoju demokratsku snagu. Nije demokratski pluralizam onaj pluralizam koji se obnavlja na principu samoreprodukcije partijskih i političkih vodstava, koji je sam sebi cilj i kome je osnovna inspiracija vlast i osvajanje vlasti, a ne njen društveni smisao. Samodovoljni politički pluralizam podstiče neobuzdanu moć i ekspanziju politike i njenu težnju da postane prvo i svevažede načelo čitavog života, gušeći stvarni društveni pluralizam.

Iz ovoga je jasno da je pluralizam neophodan, ali ne i jedini uslov demokratije. I u pluralizmu može biti manipulacija i izopačavanja kojima se u politiku ponovno vraćaju monistički principi i politički monopoli raznih vrsta: I pluralizam, kao i demokratija, mogu biti samo formalni i ritualni, bez pravih sadržaja. Traženje puteva modernog pluralizma i danas je otvoreno pitanje političke teorije i prakse.

Milan MATIĆ

LITERATURA

- B. Zylstra, *From Pluralism to Collectivism*, Assen, Van Gorcum, 1968.
 D. Nichols, *The Pluralist State*, The MacMillan Press, London and Basingstoke, 1975.
 G. Ionescu, I. de Madariaga, *Opposition*, Watts & Co, London, 1968.

POLITIČKA KULTURA

Pojam političke kulture. — Kultura u opštem smislu određuje se kao ukupnost istorijskog stvaralaštva čovečanstva kojom čovek menja svet oko sebe i samog sebe u

tom svetu. U pojmu kulture obuhvaćeni su naučno, umetničko stvaranje i znanje ljudi, njihovo iskustvo i širina njihove osećajnosti, koji se izražavaju kao ukupnost ili stupanj raz-

retko i same političke sudbine naroda. Tlo političke kulture ili „političko podneblje“ je prostor na kome neki sistemi mogu uspevati i razvijati se brže ili sporije, podržavani posebnim političkim mentalitetom ljudi koji na tom prostoru žive. Razumljivo, ovu konstataciju ne treba uzeti fatalistički, kao „apsolutni kulturni determinizam političkih oblika (Veber), već kao skup činilaca koji su značajni za formacije političkog organizovanja i političkog života, koje su čest predmet zabluda, nepoznavanja ili nepriznavanja, čak i u vladajućim grupama, sa posledicama koje mogu biti i porazne za društvo i njegov istorijski razvitak.

Funkcije političke kulture. — Politička kultura se shvata i kao faktor (krajnji) najšire političke podrške, ali i protivteže političkoj vlasti, iz koje nastaje „društveno prihvatljiva“ mera i način ostvarivanja te vlasti. Imajući u vidu stabilizujuću, pa i konzervativnu ulogu kulture, koja se usmerava ka čuvanju tradicije i oslanjanju na iskustva, ranije proveravanja i izvesnost prošlosti u odnosu na dinamična i neizvesna stanja koja društvo prate na putevima njegovog istorijskog razvoja, politička kultura je i jedan od najvažnijih kontrabalansa ekspanziji politike u društvena tkiva, neka vrsta odbrambenog mehanizma koji društvo autonomno čuva i zadržava u odnosu na osamostaljeno političku vlast i tekuće političke procese. Otuda je politička kultura neka vrsta »krajnje rezerve« i otpora koje društvo može da pruži u odnosu na političke ekscese, na izazove kojima tekuća politika nije dorasla, na urgentna i krizna stanja, ili, naprosto, u odnosu na političke »praznine« kojima se ugrožava elementarna kohezija ili opstanak neke zajednice. U odnosu na zvaničnu politiku, politička kultura je modalna ili interventna forma, a sama politika, ukoliko nije potpuno otuđena od društva, kao rezultat međusobnog modeliranja i interakcije tekuće politike i političke kulture. Politička kultura izražava postojanje i stalni sukob između stabilizujućih (kulturnih) i dinamičnih, ekspanzirajućih snaga politike. Iz svih ovih odredaba proizilazi da se politička kultura najdistinktnije i najjače manifestuje u različitim urgentnim i kriznim situacijama, opasnostima po društvo,

unutrašnjim ili spoljnim. Tada se iz političko-kulturnih sklopova aktiviraju i najdublji slojevi kao što su *mitovi* (pradavni obrasci političke identifikacije), koji treba da daju dodatnu psihološku moć političkoj mobilizaciji i orijentaciji.

U teorijama koje polaze od koncepcije čoveka kao prevashodno simboličkog bića (*animal symbolicum*), politička kultura je deo simboličkih društvenih tvorbi, koje kao i druge slične sfere (religija, nauka i sl.) služe za olakšanje orijentacije ljudi i društvenih grupa u složenom, neprozirnom i ne retko opasnom i pretačem političkom prostoru društvene egzistencije. Mitovi, rituali, politička simbolika (himne, insignije, grbovi, svečanosti itd.), nisu ništa drugo do tradicijom preuzeta sredstva i komunikacijske oznake, bez kojih bi se izgubio u svetu politike i ne bi mogao da svoje sopstvene snage preobrazuje (organizuje) kao umnogostručene, političke. Jedan teoretičar (Gunnel), tako, smatra da su politika i politički sistem *krajnji izlaz*, kojim čovek rešava problem svoje »bačenosti u stihiju vremena«. Političke kulturne oznake (simboli) i monitori su sredstva koja jedna zajednica poseduje relativno nezavisno od postojećih institucija, ideologija i indoktrinacija, upravo zbog toga što služe kao rezerva i mogućni supstitit onda kad zvanične institucije zataje ili ne dejstvuju, a zbog toga nastaju šteta i opasnosti po društvo i njegov razvoj. Da bi se mogao zaputiti stalno promenljivim putevima politike i političkih sučeljavanja, čovek zadržava političku kulturu kao zonu svoje relativne »sigurnosti« i onaj dublji sloj osećanja, iskustava i saznanja koji ga na tom putu štite od mogućnih ugrožavanja. Prema tome, kultura u političkoj sferi bi bila jedan deo autonomnih egzistencijalnih snaga društva i čoveka u njihovom istorijskom razvitku.

Slično izloženom odnosu i balansu stabilizujućih snaga i snaga promene, u novijoj sociologiji politička kultura se shvata kao niz individualnih modifikacija i varijabli onoga što čini zajednički politički duh i kolektivno pamćenje jedne zajednice. Da bi se ostvarila individualizacija, mora se imati u vidu opšte sadržano u (političkoj) kulturi. Politička kultura je izraz sukoba i potrebe za ujedinjavanjem opšteg i individualnog u društvenim

sistemima vrednosti; ona je prevashodno izraz *unificirajućih* snaga i principa zajednice, u odnosu na individualnu slobodu i autonomiju, kojima se podstiču različitost i progres.

Teorije o političkoj kulturi. — Moderni politički pisci dali su svoje priloge preciznijem definisanju i boljem razumevanju pojma političke kulture. Tako Gabriel Olmond političku kulturu shvata kao mrežu individualnih *orijentacija i stavova* pripadnika jedne zajednice prema političkom sistemu. Orijentacija je bazična kategorija i prethodi zauzimanju stavova. Kad je reč o stavovima ljudi prema politici i političkom sistemu, Olmond u njima analitički izdvaja kongnitivne, afektivne i vrednosne (evaluativne) dimenzije. Te dimenzije su isprepletane tako da jedna utiče na drugu, ali u većini stavova prevladuje jedna ili druga komponenta, modelirajući političko ponašanje. Ponekad su politički stavovi obojeni snažnim osećanjima (afektima), koja mogu zaseniti i potisnuti racionalne (kognitivne ili spoznajne) elemente neophodne za zauzimanje ispravnih i adekvatnih stavova i procena o nekoj političkoj pojavi. S druge strane, preterana evaluacija politike, bez oslonca u spoznaji, može biti isto tako pogrešna i štetna za subjekta koji jednu političku pojavu procenjuje. Međutim, kako se politički procesi nikada ne mogu do kraja racionalizovati, jer se politika najčešće odnosi na nove i nepoznate situacije i promene o kojima treba rasuđivati i delati, osećajni momenat često može (ukoliko je kontrolisan i umeren) biti neka vrsta nadoknade za nedostatke empirijske analize političkih odnosa i fenomena. Taj momenat u stavovima i te kako je važan u praktičnoj politici (razni emocionalni, »patriotski« i drugi apeli publici, negovanje »imidža« kandidata za političke funkcije itd.).

U analitičkoj shemi Bira i Ulama (Beer, Ulam), čitava procesualnost političkog sistema obuhvaćena je u četiri osnovne komponente: *vlast, interesi, politika, politička kultura*. Politička kultura je specifični kulturni podsistem, koji obuhvata norme i načela o načinu usmeravanja i upravljanja društvom pomoću političkog sistema. I ovde, dakle, postoji ideja da politička kultura u svom ak-

tuelnom obliku nije samo proizvod tradicije, već i savremenosti koja svoj uticaj u političkoj kulturi razvija u fazama: institucije-procesi-politička kultura. Bir i Ulam, inače, osnovni sadržaj svake političke kulture vide u sledećim elementima: *vrednosti, uvverenja*, (nazor), *emocionalni simboli i stavovi*, kao i *stilovi* političkog ponašanja i političkog života. Neretko su ovi elementi u međusobnom konfliktu, što je od značaja za procenjivanje operativne snage i uticaja jedne političke kulture. Na primer, građani jedne zemlje mogu favorizovati demokratski poredak kao *vrednost*, ali istovremeno mogu biti i *uvvereni* da je takav poredak praktično nedostizan, ili čak i nepoželjanu nekoj konkretnoj situaciji (npr. pretnja anarhije). Ili, jedan sistem je previše ceremonijalan i hijerarhijski, što može dovesti do usporavanja promena i modernizacije. Ove unutrašnje protivrečnosti u političkoj kulturi poželjno je što tačnije uočavati, da bi se pouzdanije prosuđivalo perspektivama političkog razvoja jedne zajednice. Bir i Ulam su, inače, poznati po opsežnim analizama tzv. velikih političkih kultura u svetu, na osnovu kojih su utvrdili postojanje sukoba u političko-kulturnoj sferi mnogih zemalja. Tako, oni govore o sukobu »crvene« (demokratske i liberske) tradicije u Francuskoj, sa suprotnom, »crnom« političkom baštinom koja je sklona autokratijama, pa i totalitarizmu. Slično ovome, oni govore o kontrastu u političkoj kulturi Italije, između civilizovanog i demokratskog. Severa i patrijarhalnog i nedemokratskog Juga, sa tendencijama nasilja, prikrivenih socijalnih »ratova« i sl. Prema tome, Bir i Ulam su ukazali na postojanje *teleoloških* (vrednosnih, ciljnih) i *instrumentalnih* elemenata u političkim kulturama, pomoću kojih se određene vrednosti posreduju, podstiču ili pak suzbijaju i odbacuju. Na osnovu ovog razlikovanja može se učiniti korak napred, preciznijim razlikovanjem prirode vrednosti i vrednosnih obrazaca u političkim kulturama pojedinih zemalja. Veoma je značajno pitanje, na primer, da li se većina ljudi identifikuje sa starijim i arhajskim vrednostima (mitovima) ili uz njih i modernijim, racionalizovanim vrednostima i kakve to posledice ima za dinamiku razvoja pojedinih

zemalja, njihovu prijemčivost za demokratske promene i tako dalje. S druge strane i ostali elementi (ceremonije, rituali, protokol, stilovi i sl.), koji se od površnih posmatrača ponekad uzimaju kao puka forma ili nešto sasvim sporedno za praktičnu politiku, stvarno imaju duboko praktičan značaj. Protokol kao način deklarisanja rangova ima značaja za negovanje autoriteta i lojalnosti. Ritual i ceremonije (naročito u monarhijama), oživljavaju davne obrasce političkih veličina ili poduhvata, kojima se ojačava samopouzdanje podanika. Često se u njima razrešavaju (na emotivan način) veoma protivrečni motivi i politički sukobi. Ne treba posebno naglašavati, nadalje, koliko su politički stilovi i procedure značajni za razvijanje i stabilnost političkog poretka.

Robert Dal (Dahl), dao je originalnu koncepciju i pojmovna odredjenja političke kulture. On ističe da političku kulturu sačinjava mreža individualnih orijentacija prema političkom sistemu. Orijetacije mogu biti *pozitivne* (aktivne, lojalističke), zatim *apatične* (neutralne) i, najzad, *otudujuće*. On utvrđuje i druge tipove orijentacija. Jedne su orijentacije ka kolektivnim akcijama, koje mogu biti *kooperativne* i *nekooperativne* (antagonističke). Postoji i onaj tip orijentacija u rešavanju problema može biti *pragmatična* ili pak *deduktivno-racionalna* (teorijska, apstraktna). Na osnovu opsežne analize svih ovih tipova orijentacije, Dal daje svoju dualnu tipologiju političkih kultura. U prvoj grupi političkih kultura su one koje u pretežnoj meri obuhvataju pozitivne, kooperativne i pragmatične orijentacije i koje su uglavnom usmerene na političku praksu i efektivni društveni uticaj. U drugoj grupi su kulture u kojima prevladavaju apatične, neutralne, nekooperativne i deduktivne orijentacije i koje su statičke i ograničavajuće, sa mnoštvom konflikata i tendencijama otuđivanja pojedinaca i grupa. Pristup političkoj praksi je naročito posredovan logističko-deduktivnim načinom rešavanja problema koji je zaobilazan i spor (sa usporenim reagovanjima) u odnosu na političke procese.

Pored tipologije političkih kultura koju je dao R. Dal, u savremenoj nauci postoje i druge klasifikacije tih kultura. Jednu od najpoz-

natijih dali su G. Olmond (Almond) i Sidni Verba, razlikovanjem *parohijalnih*, *podaničkih* i *participativnih* političkih kultura. Ovi oblici se mogu međusobno mešati i ukrštati, čak i u delovima jednog istog političkog sistema, ukoliko je on heteronoman. U parohijalnim političkim kulturama većina ljudi nema razvijenu svest i predstave o širim (nacionalnim) političkim procesima i u politici sudeluje sporadično, u užoj sredini i uglavnom spontano. U podaničkim političkim kulturama ljudi, doduše, percipiraju šire političke procese i njihov značaj, ali nemaju razvijene potrebe i vrednosti koje bi ih podstakle na samostalni uticaj na politički život i odlučivanje, odnosno gaje negativna uverenja da su im oni nepristupačni.

A. Liphart (Lijphart) razlikuje političke kulture po njihovim integrativnim osobinama. Tako, on utvrđuje da postoje tri tipa političkih kultura: *centripetalna* (orijentacija ka centru), *centrifugalna* (udaljavanje od centra) i tzv. *sporazumevajuća* politička kultura, u kojoj su putevi za stalno traženje konsensusa o glavnim političkim pitanjima otvoreni u političkom sistemu.

U analizama pisaca marksističke orijentacije nema mnogo referenci o političkoj kulturi. Izuzetak su Marksovi istorijski radovi, zatim filozofske rasprave o ideologiji (*Nemačka ideologija*), a posle Marksa radovi Plehanova, Lukača i Gramšija. Lukač i Gramši su naročito doprineli razvijanju predrasuda vulgarnih materijalista koji su potcenjivali uticaj političkih i duhovnih faktora u istorijskom razvitku društva i različitosti kulture pojedinih društava, zavisno od tradicije i puteva kojim su se kretali u razrešavanju različitih problema. Rekonstrukcija radova ovih pisaca pruža uvide u razlikovanje različitih nivoa društvene svesti i saznanja kao što su *teorija*, *ideologija* i *politička kultura*. Oni su dalje razvili one ideje koje je Marks izložio u svojim istorijskim radovima, poput one da »tradicija kao mora pritiskuje svest sadašnjih generacija«, ili da je velika Francuska revolucija u ostvarenju svojih ciljeva morala na sebe navući kostime stare rimske republikanske tradicije itd. Indikativni su u tom smislu i izvodi koji se odnose na religijsku svest i poreklo religije,

jer je i politička kultura zapravo samo jedna vrsta »građanske religije« itd.

Formativni činioci političke kulture. — Dva su faktora presudna za nastanak svake političke kulture, a to su: (1) *politička tradicija* i (2) *politička socijalizacija*. Pod političkom tradicijom podrazumevaju se ne samo veliki politički i kolektivni događaji i procesi u prošlosti, ne samo velika dostignuća i iskuštva političke prirode, koji se trajno pamte u »kolektivnoj memoriji naroda« tipičnim za pojedine političke kulture već i sva ona šira zbivanja koja posredno ili neposredno imaju veliki značaj za zajedničku egzistenciju i samosvest, za identitet pojedinih naroda. To mogu biti i velike seobe, religijske šizme i promene, kulturni raskoli i sl., koji su u manjoj ili većoj meri preusmerili razvoj neke zajednice ili ostali značajni za njeno samopoznavanje i kolektivno pamćenje.

Politička tradicija različitih naroda ne samo da je različita već je u različitoj meri i na različite načine naknadno *racionalizovana* i *razjašnjena* u skladu sa potrebama kasnijih vremena, bržeg razvitka, modernizacija, na putu ka budućnosti. Neke kulture, a u njima i političke, manje-više su spontano i automatski preuzeta tradicija, koja se sporo menja i koja se nameće pripadnicima jedne zajednice kao neka vrsta *nužnosti*, socijalne prinude ne retko sankcionisane vrlo strogim pravilima. Primitivne političke kulture odlikuju se snažnim i živim vezama sa pradačnom tradicijom i njenim obrascima. Držanje naroda za te pradačne kulturne korene, ponekad je znak dugotrajne ugroženosti neke zajednice i potreba da ona mobilise sve svoje unutrašnje snage, naročito kulturne, kako bi očuvala svoj identitet i svoje bitne vrednosti. U demokratskim kulturama arhaijski obrasci identifikacije moraju biti revalorizovani u skladu sa razvojem i potrebama savremenosti, jer je »uzaludno zahtevati prošlost u istorijski drugom« (Kordić). Zbog toga se tradicije, kao i politička kultura teško mogu programirati i nametati spolja, jer više pripadaju etici i istoriji nego politici. Pokušaji da se pojedini spolja preuzeti obrasci presade na neko društveno tkivo, dovode do fenomena »odbijanja prešadenog tkiva«. Otuda i svaka politička forma

koja, barem u osnovi ne odgovara osećanjima i vekovima stvaranoj tradiciji, njenoj postepenoj kristalizaciji u mentalitetu naroda, rizikuje da bude odbačena i neuspešna.

Za tip političke tradicije koji u jednom društvu nastaje od velikog su značaja oblici i sadržina konflikata koji su u tom društvu u prošlosti nastajali, koji su to društvu delili (ili ujedinjavali) oko različitih pitanja. U nekim zajednicama tradiciju sačinjavaju unutrašnji (socijalni) sukobi i raskoli, dok u drugima prevladavaju problemi odnosa sa drugim zajednicama (spoljašnji sukobi). Čini se da su unutrašnja sučeljavanja u velikoj meri doprinosila bržem demokratskom sazrevanju političkih kultura, naročito jačanju individualne slobode i autonomije bitne za demokratiju, dok je u zajednicama koje su se borile protiv spoljašnjih pritisaka, postojala prinuda unutrašnjeg ujedinjavanja i odbrane (uprkos unutrašnjim socijalnim razlikama), što je, doduše, jačalo integraciju, ali i ukidalo i smanjivalo ličnu slobodu i nezavisnost. Kritički odnos prema tradiciji, sa stanovišta savremenosti i budućnosti svakako je važan preduslov izrastanja dinamične i participativne političke kulture. To je stanje u kome postoji »tradicija kao revolucija prošlosti i revolucija kao tradicija budućnosti« (Pervić).

Na političku tradiciju pojedinih zemalja utiču i opšte prilike i opšta obeležja njihovog istorijskog razvoja, težina sukoba koje su te zemlje morale proći da bi razrešile istorijska pitanja svog razvoja. U zemlji koja je prošla kroz niz dubokih i često teških i krvavih revolucija, prevladuje izraženija slobodarska tradicija u formi pozitivne slobode i spremnosti na političko učešće, dok u sredinama koje su išle putevima evolutivnih promena, pučeva i kompromisa, u prvom planu stoje vrednosti autonomije, odnosno negativne slobode i nezavisnosti individua i grupa, dakle tendencije ka liberalnoj, a ne populističkoj demokratiji. U nekim kulturama, opet, više se favorizuju vrednosti jednakosti kao opšte demokratske vrednosti, a u nekim vrednosti slobode stoje ispred jednakosti itd.

Kad je reč o političkoj *socijalizaciji*, valja razlikovati spontane i nesvesne procese identifikacije i socijalizacije, od onih koji su usme-

reni, programirani i racionalizovani, npr. preko vaspitanja, obrazovanja. Postoje i mnogi neposredni načini političkog obrazovanja i vaspitanja, koji u nekim sistemima čak poprimaju karakter ideološke indoktrinacije, dok su u nekim deo tzv. građanskog odgoja ili treninga, naročito u građanskim liberalnim sistemima. U oblasti političke socijalizacije tokom poslednjih decenija, a naročito posle Drugog svetskog rata koji je sa fašizmom razotkrio razorne posledice »regresivnog mentalnog naoružavanja masa«, provedena su mnoga empirijska i druga istraživanja o faktorima koji utiču na formiranje političkih orijentacija i stavova, naročito u okviru proučavanja tipova tzv. »socijalnog karaktera« koji postaje u određenom društvu. Jedna struja u ovom okviru je ona koja se oslanja na Frojdovo psihoanalitičko učenje i koja polazi od ranih doživljaja kao bitnih za formiranje sklonosti i karaktera, naročito unutar porodice. U tom pravcu značajna su istraživanja E. Froma (*Bekstvo od slobode, Zdravo društvo, Anatomija ljudske destruktivnosti*), kao i studije T. Adorna i E. Frenkel-Brunsvik o autoritarnoj ličnosti (karakteru). Ilustrativni za ovaj naučni pravac su nalazi o uticaju patrijarhalne porodice i autoritarne figure oca porodice (oličenja apsolutne vlasti), za kasniju prijemčivost i divljenje deteta iz takve porodice prema diktatorima i »jakim« političkim vodama, za njihovo »traženje vode« i pokornost prema nosiocima vlasti. U radovima Adorna i Frenkel-Brunsvik, naglašen je kontrast između normalnog, fleksibilnog i demokratskog karaktera i autoritarne ličnosti, koja se uzima kao negativni obrazac političke regresije. Za tu ličnost karakteristični su krutost, etnička i socijalna netolerancija, okrutnost nadole i servilnost prema višima u hijerarhiji, stereotipi i predrasude u pogledima na ljude i događaje, naglašena vezanost za tradiciju i nekritička submisivnost važećim pravilima poretka, mali stepen individuacije i nezavisnosti (prerazvijeno »nad-ja« divljenje političkoj i svakoj drugoj moći i rascep, ambivalencija između verovanja u moć i potčinjavanja moći (F-skala).

U raspravama E. Froma, politička socijalizacija (posebno negativna koja se egzempli-

fikuje nemačkim fašizmom i hijerizmom), proučava se kombinovanim metodama individualne psihologije (Frojdove) i sociologije. Taj je metod, zapravo, pokušaj primene Frojdovih pogleda na socijalnu karakterologiju i političko ponašanje ljudi. U toj shemi naročiti predmet proučavanja su socijalna i lična osujećenja, lični psihološki kompleksi vođa i »ličnih« pripadnika pojedinih društvenih slojeva, socijalno uslovljena i podsticana karakterna i psihološka izopačenja i fiksacija samo za jednu stranu (npr. materijalno sticanje) života i zapostavljanje duhovnosti, otuđenje i sledstvena politička zavisnost i bezuticajnost, mala socijalnost i nesposobnost ravnopravne saradnje, nezrelost (psihološka i moralna), neosetljivost prema drugima, ljudska neostvarenost i egzistencijalna praznina ličnosti (skučena kreativnost, nesposobnost davanja i primanja ljubavi itd.). From je, dakle, Frojdovu optiku unekoliko dopunio Marksovim kategorijama otuđenja, postvarenja i njegovim istorijskim i situacionim analizama. U ovom krugu su i druge studije (G. Mose i dr.) koji se bave genezom fašizma, kao procesom lagane akumulacije negativnih sentimentata i frustracijama u nemačkom narodu, kao posledice zaostajanja u političkom i privrednom razvitku, počev od prve polovine XIX veka nadalje (od poraza Nemaca u bici protiv Napoleona kod Jene). Na toj negativnoj kristalizaciji političkog nasleđa i tradicije, dodavši i katastrofalne posledice velike ekonomske krize tridesetih godina XX veka u Nemačkoj, dogodilo se prodor ekstremističke i regresivne fašističke ideologije koja je ugrozila i sam opstanak slobodnog i demokratskog čovečanstva. Ovim kulturnim padom u veliku političku regresiju koja nastaje kao plod dugotrajne negativne političke socijalizacije i trovanja političke svesti naroda, objašnjava se nastanak velikih diktatorskih sistema i različitih formi političke degradacije ljudi i naroda, uspon totalitarnih sistema u modernoj istoriji, koji svojim »podzemnim« dejstvom iznenaduje i civilizacijski razvijenije narode i zemlje.

U odnosu na izložene pristupe, nešto su specifičniji i šire postavljeni pristupi proučavanju političke socijalizacije među novijim ame-

ričkim istraživačima političke kulture. Iz fonda ideja S. Frojda proučavaju se *primarni* i *sekundarni* agensi političke socijalizacije (među prvima su porodica i drugovi, a u druge se ubrajaju škola, partije, masovni-mediji, institucije i značajni politički događaji koji se zbivaju za života pojedinca, velike političke promene i potresi i sl.). U poslednje vreme, npr., objavljeno je više studija nastalih empirijskim proučavanjima političke socijalizacije dece. Pored proučavanja obrazaca identifikacije i uticaja tzv. *Vater-kompleksa* (divljenja, ali i prikrivenog destruktivnog protesta prema autoritetu oca kao nosioca vlasti, po čemu se kasnije odmerava i javna vlast), proučava se način usvajanja centralnih političkih simbola u detinjstvu. Tako je F. Grinstejn ustanovio da u SAD, najveći broj dece već oko četvrtne godine života stiče bazične predstave i stavove o centralnim političkim simbolima, pre svega o predsedniku SAD, kao centralnoj političkoj figuri i nosiocu prestiža, društvene časti, sigurnosti i veličine zemlje i sistema. Način doživljavanja ovih i drugih bitnih političkih simbola je od »presudnog« značaja za socijalizaciju. Pored toga, proučava se i uticaj institucija i drugih spoljašnjih činilaca političke socijalizacije, od škole do grupa sa kojima se deca udružuju; izbora ličnosti kojima se dive i osobina koje u ljudima favorizuju.

Šeme proučavanja političke socijalizacije još su složenije i obuhvatnije u pristupu analitičkih politikologa kao što su Hajman, Verba, Olmond, Lasvel i drugi. Oni kombinuju psihološka sa sociološkim i kulturološkim proučavanjima, kao i sa onim pristupom (proučavanje moći i vlasti) koji je tipičan za političke nauke. Tu se zahteva čitava skala faktora, počev od procesa nesvesne i spontane, socijalizacije i identifikacije, do političkih mitova, rituala i simbola i njihovog uticaja na formiranje stavova budućih građana. Naravno, tu su uključeni i direktni oblici socijalizacije u vidu građanskog treninga, učešća u političkom životu, kao i analiza svih socijalnih i grupnih varijabli od značaja za politički identitet pojedinca i grupa (religijska pripadnost, socijalni status, regionalno pripadanje i njegove tradicije, okolina, način razvijanja i čuvanja kolektivne memorije, veliki

politički događaji i doživljaji i sl.). Često se naglasak u ovim proučavanjima stavlja i na način učenja onih ličnih »uloga«, koje se kasnije, odgovarajućim modifikacijama ponašanja, prenose i na politički teren. Rut Benedikt je ovu šemu primenila i u izučavanju uporednih političkih kultura.

Zanimljiv je pristup američkog autora Lijena Paja (Pye) u proučavanju dinamike političke socijalizacije. On je u središte svojih proučavanja postavio način prihvatanja političke kulture od strane pojedinca, kao važnog elementa u izgrađivanju njegovog identiteta. Konkretni predmet proučavanja je učenje političkih normi i pravila političkog ponašanja u društvu. Pri tom se proučava uloga pojedinih društvenih i političkih institucija i njihova prilagođenost životnim potrebama i mogućnostima pojedinih grupa ili ličnosti. Kombinuju se »mikroistraživanja« (istraživanja svojstava pojedinaca) sa »makroproučavanjem« kulturne okoline, socijalne psihologije i zahteva sredine prema pojedincima, proces njihove interakcije. Često se nailazi i na dihotomne sheme u istraživanju kao što su lojalnost (poverenje) prema političkom sistemu, nasuprot nepoverenju i kolebljivom stavu prema politici i političarima. Kao dodatni metod ovih izučavanja, utvrđuju se profesionalne, generacijske i druge razlike pojedinih društvenih grupa prema politici, a sve to dovodi u vezu sa oblicima i stupnjevima političkog uključivanja, uticaja i aktivne participacije u političkim procesima. To su nešto specifičniji i uži, ali zato precizniji i merenjima utemeljeni uvidi u stanje pojedinih političkih kultura.

Uporedni primeri političke kulture. — Uporedna proučavanja političkih kultura, pokazuju uočljive razlike u sadržaju i oblicima političke tradicije i socijalizacije pojedinih zemalja. Kao uzoran primer tzv. umerene i otvorene demokratske političke kulture, najčešće se uzima politička kultura Engleske. Karakteristična za ovaj primerni obrazac političke kulture je pre svega politička tradicija Velike Britanije, u kojoj tokom vekova, zbog prirodne izolacije i odsustva spoljnih osvajača i pritiska, traju procesi plodnih unutrašnjih socijalnih i interesnih kontrola unutar samog društva. Heroji ove političke tradicije nisu nacionalni borci koji se ističu u otporima

stranim zavojevačima, već pre svega borci za socijalna prava ugnjetenih, siromašnijih delova društva (Robin Hud i sl.). Zbog ranijeg privremenog prisustva normanske dinastije, tokom istorije stvaran je oslobodilački savez plemstva i donjih društvenih slojeva, jer plemstvo nije, kao u Francuskoj, bilo saveznik krunne, već udruženo sa narodom. U Engleskoj se, u okrilju srednjeg veka najdalje otišlo sa slobodama i autonomijama gradova i građanstva, koje je brzo prerاسlo staleške mede i okvire, a smena staroga (feudalnog) režima izvršena je u »revoluciji bez krvi«. Navike na mirno širenje političkog učešća i političkih prava različitih društvenih slojeva, na političko pregovaranje i kompromise, uklanjali su potrebe za masovnim i nasilnim pre vratima. U isto vreme, slobode osvajane od plemstva i krunne, brižljivo su upisivane u povelje i čuvane od strane građana kao dragocena tradicija lokalnih mirovnih i drugih sudova. Nepoverenje prema centralnoj vlasti i angažovanje u lokalnoj samoupravi, vremenom je stvorilo nepoverenje prema centralnoj birokratiji, a brižljivo podizanje i postupno »kročenje« činovnika, od najnižih službi do vrhova hijerarhije, svodilo je mnoge visoke političke i liderske ambicije na skromne razmere služenja društvu i građanima. Taj odnos prema javnim ličnostima kao službenicima društva, a ne moćnicima iznad društva, negovan je i u partijama i u državnoj administraciji, tako da je najzad postao deo one tradicije koja svedoči o »ravnoteži između društva i političke vlasti«. Otuda je uprkos podele engleskog društva na dva osnovna dela, bogatije (gornje) i siromašnije (donje) slojeve, politička zajednica ostala prostor relativne slobode i ravnopravnosti, iako šanse za promene materijalnog položaja i socijalnog statusa pripadnika donjih društvenih slojeva u ovom društvu nisu bile velike, bar ne u onoj meri koliko je to bio slučaj u razvoju otvorenijeg i u socijalnom smislu znatno mobilnijeg društva kakvo je, na primer, bilo američko društvo (»prva nova nacija«, društvo neopterećeno feudalnom hijerarhijom na velikom neosvojenom ekonomskom prostoru). Međutim, sigurno da politička ravnoteža koja prati britansku političku tradiciju,

uprkos socijalnim razlikama u društvu ne bi mogla biti očuvana, da ta zemlja vekovima nije zadržavala položaj i privilegije velike svet-ske kolonijalne metropole, koja je omogućila očuvanje minimuma materijalne sigurnosti za sve svoje građane.

Politička kultura u Jugoslaviji. — Politička kultura u Jugoslaviji, pripada tipu složenih, fragmentiranih političkih kultura, sa značajnim razlikama u nacionalnom, verskom, jezičkom i kulturno-tradicijskom smislu. Uprkos zajedničkim gravitacionim uporištima u zajedništvu davnog etničkog porekla i očitim savremenim interesima jugoslovenskog zajedništva, koje nije samo u interesima uspešnije odbrane od spoljnih pritisaka i osvajanja, već i u uvećanim šansama bržeg civilizacijskog napretka, političko-kulturne podele i dalje ostaju veoma značajne za savremenost i buduće perspektive jugoslovenske zajednice. U dosadašnjoj istoriji Jugoslavije koja traje oko sedam decenija, još uvek nisu u dovoljnoj meri utemeljene bitne vrednosti jednog autonomnog, građanskog (civilnog) jugoslovenskog društva, koje bi uverljivo nadmašivale i istovremeno obogaćivale i uvećavale posebne vrednosti i tradicije pojedinih nacionalnih zajednica (kakav je npr. slučaj u zemljama uspešnog civilizacijskog napretka, Švajcarskoj i drugim). Jugoslovenska ideja, koja u sebi obuhvata i omogućuje oslobađanje snaga bržeg civilizacijskog razvitka za sve svoje delove, u svojoj istorijskoj realizaciji bila je više pod uticajem traženja političkih i ideoloških ravnoteža, nego društvenog i ekonomskog napretka, koji bi mogli biti realni temelj njenog dubljeg istorijskog identiteta i integriteta. Razlozi za ovakvo usporavanje su i unutrašnji i spoljašnji, a u svakom slučaju oni ostaju otvoreni za buduće preobražaje.

Još je J. Rajić u svojoj *Istoriji* pisao o teškom oslobađanju slovenačkih naroda »od drevnih predstava«. I u raspravama drugih pisaca od Vuka i Njegoša do M. Popovića i Krleža, ukazuje se na dugo trajanje i održavanje narodnoslobodarskih tradicija, nasuprot usporenom razvoju civilizatorsko-socijalnih tradicija. Štaviše, snaga davnasnijih kulturnih slojeva, slobodarstva na račun razvoja demokratije, onih arhajskih obrazaca koji su u svo-

jim korenima mitški i paganski, i u savremenosti se u stanjima akutnih kriza i ugroženosti obnavlja i aktivira kao moćan rezervni psihološki potencijal političke mobilizacije. Etnonacionalizam kao specifična vrsta političkog fundamentalizma u prevratnim vremenima istorije balkanskih naroda, sadrži u sebi veliku emotivnu snagu koja često dovodi do *razgaranja* nacionalnih strasti i sukoba, ometajući racionalne pregovaračke i integrativne procese i na političkom planu. Očito je da ispod na izgled mirne površine nacionalnih odnosa i komunikacija i nasuprot etničkoj bliskosti i zajedništvu interesa, zajednički život naroda na jugoslovenskom (i balkanskom tlu), potresaju snažne emotivne erupcije čiji su epicentri u arhajskim slojevima kulturnih i religijskih raskola. Praktična politika, instrumentalizujući ove pritajene emotivne snage, često je podsticala i evocirala pradávnne obrasce slobodarskih podviga i dostignuća, da bi pokrenule odbrambene snage masa naroda (naročito seljaštva) u raznim bunama i revolucijama.

Život mitsko-oslobodarskih tradicija u političkim kulturama jugoslovenskih naroda, borbenost i heroizam kao zamena za demokratske pregovore i integracije koji još uvek nedostaju, može se tumačiti specifičnostima političke istorije na jugoslovenskim prostorima. Umesto socijalnih kontroverzi unutar društva (kao npr. u Engleskoj), ovde se srećemo sa stalnim opasnostima spoljašnjih zavojevanja i neprijatelja, koji u slučaju malih naroda znače i ugrožavanje samog njihovog opstanka. Tolerisati unutrašnje protivnike ili loše vladaoce, da bi se postiglo jedinstvo u borbi protiv spoljašnje opasnosti, bio je prvi motiv ove političke kulture, a u tablici njenih vrednosti nacionalni identitet i herojska postignuća, uvek idu ispred mirnih civilizatorskih i demokratskih kompromisa u interesu napretka. Nagonske kolektivne snage naroda ovde su neprekidno u stanju bdenja protiv mogućnih opasnosti koje prate od drugih naroda, vera i vojski. Čak je i u oslobodilačkom ratu (1941—1945), prema navodima V. Dedičera, tradicija, uključujući i versku i verske svetkovine, bila u službi političke mobilizacije naroda. Tako su i srpski verski praznici još 1945. bili zvanično proslavljeni u Hrvatskoj.

Sledeći činilac koji je doprineo održavanju drevnih obrazaca u političkoj kulturi na jugoslovenskim prostorima, bila je i politika velikih imperija (Otomanske, Venecijanske, Habsburške itd.), koje su podsticale kulturne škole i sukobe, da bi održale svoj uticaj i prevlast nad jugoslovenskim narodima. Tokom čitavog srednjeg veka, malo je sukoba i buna koje bi se mogle označiti kao socijalne, dok su gotovo svi ratovi bili nacionalni, ratovi samoodržavanja. Osim Gupčeve i Dožine bune početkom XVI veka, u sastavu naših naroda ne ističu se velike socijalne pukotine; one su potisnute pod pritiskom potrebe borbe protiv tuđinskih nasrtaja i pretenzija. Dodajući ovome i česte iznudene i prisilne seobe naroda, koji su na novim prostorima nastojali da što duže čuvaju »starinu« kao osnovu svog identiteta i samopamćenja, kao i preovladujući agrarnu strukturu i svest, obeležja političke kulture naših naroda su naglašeno prisustvo arhajskih elemenata, parohijalizam i tradicionalno nepoverenje prema vlasti (pretežno tuđinskoj) slobodarstvo bez razvijenijih socijalnih i demokratskih tradicija, tolerancija sopstvenih, makar i lošijih vlasti, jer je »svoja vlast« uvek bolja od tuđe, itd. Drugim rečima, reč je o teškim egzistencijalnim borbama i sukobima u kojima su potrebe elementarnog opstanka bile primarne (»Zlo se trpi od straha gorega« — Njegoš), stavljajući u drugi plan danas neophodne interese privrednog i društvenog razvoja, napretka civilizacije i demokratskih odnosa unutar samog društva. Ukratko, u istoriji jugoslovenskih naroda još uvek nije bilo dovoljno racionalnih preobražaja koji bi dublje utemeljili jugoslovensko društvo. Tako u njemu još uvek preovladuju zatečene i često samonikle tradicije etnosa i drugih organskih struktura, koje često mogu biti i predmet različitih političkih manipulacija i zloupotreba od strane političkih uzurpatora, raznih samodržaca i sl.

Razumljivo, kristalizacija novih i racionalnih kulturnih elemenata u političkoj sferi, u jugoslovenskim uslovima je mogućna samo sa ubrzanjem modernizacije onih privrednih i socijalnih preobražaja koji bi unutar društva afir-

misali i utemeljili nove skale vrednosti, relativno nezavisne od prirodnoistorijskog pripadanja i zavisnosti od etnija i nacija, odnosno svih drugih organskih struktura (mase, klase, itd.). Društvo po sebi znači samopoštovanje i suverenost jedne racionalizovane političke zajednice slobodnih i nezavisnih ljudi, čiji se subjektivitet ne potvrđuje samo u raznim proklamacijama i deklaracijama vladajućih već i u privrednoj nezavisnosti, svojini, socijalnoj sigurnosti i proširenoj, modernizovanoj skali potreba, vrednosti i interesa svojstvenih civilizovanim društvima XX veka. Takav proces preobražaja u Jugoslaviji je još uvek otvoreno pitanje. Glavna protivrečnost u budućem kulturnom razvitku je u tome što šire i međunacionalne integracije jugoslovenskih naroda u formi *modernog i demokrat-*

skog društva jesu istovremeno i *sredstvo i cilj* njihovog zajedničkog života i uspešnijeg razvoja. Put do takvog cilja dug je i složen, a svaki korak u negovanju savremene političke kulture je i jedino sredstvo za postepeno kretanje ka stvarnom i trajnom zajedništvu jugoslovenskih naroda koje je i pravi okvir izražavanja njihovih različitosti i samobitnosti.

Milan MATIĆ

LITERATURA

- J. Dorđević, *Eseji o politici i kulturi*, Savremena administracija, Beograd, 1981.
 M. Matić, *Mit i politika*, Radnička štampa, Beograd, 1984.
 M. Podunayac, *Politička kultura i politički odnosi*, Radnička štampa, Beograd, 1982.

POLITIČKA NAUKA

Pojam. — U svom starijem i klasičnom značenju politička nauka označuje: nauku o životu u političkoj zajednici; učenje o poretku građanskog života; disciplinu koja zajedno sa etikom i ekonomijom čini sastavni deo praktične filozofije. Pošto su pitanja kojima se politička nauka bavi najuzvišenija (E. Voegelin) i liču se dobra, pravde, vrline, opšte koristi, ona se u istoriji političkih ideja određuje kao «kraljevska nauka» (Platon), «najvažniji deo filozofije ljudskih stvari» (Aristotel), «cvet nauka o državi» (R. V. Mohl). U njenom temelju je reč politika, termin koji ima isto značenje u gotovo svim evropskim jezicima. Etimološki, termin politika izvodi se iz grčke reči *ta politika* koja istovremeno znači «poslove vezane za polis», «umetnost vladanja državom», «nauku o državi» kao i «državnu veštinu». Ovo je značenje koje se nalazi već kod Ksenofonta — *ta politika*, «stvar je politisa, javna ili društvena stvar». Kod Izokrata, pak, nalazimo pojam *politikos* (pridev od *polis*) koji se upotrebljava da bi se označili «javni interesi koje zajednica prihvata». Pod uticajem rimske političke kulture i latiniziranja grčkih pojmova, ovaj pojam je bio gotovo dve hiljade godina zagubljen u evropskoj političkoj misli. Na ek-

splicitan način obnavlja ga J. Althusius (J. Althusius) u naslovu svoje knjige *O prirodi političkih poredaka* (*Politica Methodice Digesta* 1614).

Premda se u jednom dugom istorijskom kontinuumu, od antičke političke filozofije do moderne političke teorije, može identifikovati široki spektar znanja i teorija, koje se mogu podvesti pod pojam «politička nauka», velike su poteškoće da se jasno omede i precizno odrede granice ovog pojma. Uticajni politički pisci poput F. Nojmana (Neumann), H. Hellera (Heller) i K. Šmita (Schmidt) smatraju da je ova nepreciznost bitna osobina političke nauke, mada se ishodište ovog spora može naći već kod Aristotela i njegovih komentatora (Alfarabi, Maimonides, Akvinski) koji su političku nauku smatrali «arhitektoničkom naukom». Helerova je argumentacija da nije moguće formulisati bilo koju preciznu definiciju sadržaja ili metoda ove posebne sintetičke discipline, pošto ni pojam politike, a ni pojam nauke nema fiksno značenje. Otuda, političkoj nauci nedostaje jasno definisan krug problema i precizno utemeljena metodologija. Stanovište da «političko nema sop-

stvene supstancije» te da «ono ne označuje posebno predmetno područje» pojavljuje se kao suštinski kriterijum za definisanje političkog kod K. Šmita (*Der Begriff des Politischen*, 1932). Ova poteškoća potencirana je činjenicom da se pod nazivom «politička nauka» često kriju vrlo različiti sadržaji. Otuda i različiti nazivi: «politička nauka», «političke nauke», «naučna politika», «nauka o politici», «politologija», «politikologija». Ovi nazivi u osnovi sadrže ne samo različito polmanje političke nauke već i različito značenje pojma «politike». Ove razlike delo su i dubljih podela u političkoj kulturi: savremenih političkih društava. Anglosaksonski pojam «political science» uronjen je u tradicijsko polje «civilne kulture» i predominantno okrenut analizi «poretka civilnog društva». Kontinentalno-evropska tradicija (*Politikwissenschaft*, *Science politique*) izrasla je na pretpostavkama «političke kulture državnih društava» i tradicionalnih disciplina o državi i pravu (*Staatlehre*, *Verfassunglehre*).

Ove poteškoće u preciziranju pojma «politička nauka» čine da je ono metodički primenjivo i pogodno za upotrebu u različitim sistemima političke tehnologije. Ovo stanovište koje je bilo prihvaćeno unutar glavnih struja empiričke političke nauke, podvrgnuto je radikalnoj kritici u savremenim debatama oko statusa političke nauke. Kritička politička nauka i alternativni pristupi sve očitije potvrđuju da je nasilno oslobađanje političke nauke od normativnih, teleoloških i vrednosnih nanosa klasične političke filozofije, mnogo manje poradalo objektivno naučno znanje, a mnogo više izražavalo se kao latentna podrška *status quo*; da najznačajnija karakteristika savremenih struja u političkoj nauci, nije bila njihova sposobnost da se «osvetli» postojeća socijalna i politička realnost, koliko njihova nesposobnost da se pribavi bilo kakva kritička alternativa onome što se dogada; da je politička nauka u osnovi bila samo jedan od instrumenata «tihu» legitimizacije političkih tehnika socijalne kontrole i političke manipulacije, koja se sistematski prostire i kolonizira sve aspekte socijalnog života ljudi (J. R. Bernstein; J. Habermas; T. Bluhm).

Mesto politike u klasičnom sistemu nauka. — Iako se ne može sporiti stanovište da je politička nauka rođena sa Aristotelom, obnovljena sa Makijavelijem, a kao autonomna disciplina utemeljena u XIX veku, podaci upućuju na sofiste kao prve protagoniste političke nauke u Grčkoj. Sofisti, posebno Protagora i Gorgija, identifikuju političku veštinu sa određenim načinom ličnog života ljudi. Oni su, otuda, prevashodno zaokupljeni pripremnom i edukacijom mladih atinskih građana koji se spremaju za političku karijeru. Temelje ovog političkog treninga činili su zgnusnuti kursevi edukacije koji se premošćuju razlikovanjem dva uobičajena značenja ovoga pojma: po *privom* značenju, politička nauka obuhvata autonomni način istraživanja politike (autonomija a *parte subiecti*); po *drugom*, pak, naglasak je na samoj autonomiji politike (autonomija a *parte obiecti*). Autonomni status istraživanja politike ukazuje da politikolog nije filozof, istoričar, sociolog, pravnik itd.; u drugom značenju naglasak je na činjenici da politika kao autonomna sfera ima sopstvene imperitive, svoje sopstvene zakone i da ne može biti reducirana na nešto drugo. Ovaj spor je naročito naglašen u savremenim sociologizirajućim strujama političke nauke, težnjom da se politika pomeje od «veštine ka nauci» i istakne razlika između klasičnih stanovišta političke filozofije i savremenih stanovišta političke nauke. Ova je demarkacija učinjena na višestrukim premisama. Politička filozofija definiše se u kategorijama vrednosnog i normativnog diskursa, a politička nauka u terminima deskriptivnog i vrednosno neutralnog diskursa. Dalje: u prirodi je političke filozofije težnja za utemeljenjem filozofskog sistema i za formama univerzalne sistematizacije *ab imis fundamentalis*; politička nauka, pak, parcijalna je, indiferentna na «prve principe» i po svojoj domašaju «nauka srednjeg obima» (R. Merton). Kao posebna tačka demarkacije utvrđuje se i razlika između hermeneutičkog i nekumulativnog karaktera filozofskih spekulacija i kumulativnog naučnog znanja političke nauke. Politička filozofija zaokupljena je metafizičkim istraživanjem same sadržine: ona se pita šta prethodi